פרשת יתרו

ספר שמות · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק י״ח

א׳ וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃

וישמע יתרו. מַה שְׁמוּעָה שָׁמַע וּבָא? קְרִיעַת יַם סוּף וּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק׃

יתרו. שֶׁבַע שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ: רְעוּאֵל, יֶתֶר, יִתְרוֹ, חוֹבָב, חֶבֶר, קֵינִי, פּוּטִיאֵל; יֶתֶר, עַל שֵׁם שֶׁיִּתֵּר פָּרָשָׁה אַחַת בַּתּוֹרָה ״וְאַתָּה תֶּחֱזֶה״; יִתְרוֹ, לְכָשֶׁנִּתְגַּיֵּר וְקֵרַב הַמְּצוּוֹת, הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אֶחָד עַל שְׁמוֹ; חוֹבָב, שֶׁחִבֵּב אֶת הַתּוֹרָה; חוֹבָב הוּא יִתְרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ״מִבְּנֵי חוֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה״ (שופטים ד׳), וְיֵשׁ אוֹמְרִים רְעוּאֵל אָבִיו שֶׁל יִתְרוֹ, וּמַהוּ אוֹמֵר ״וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן״? שֶׁהַתִּינוֹקוֹת קוֹרִין לַאֲבִי אֲבִיהֶן אַבָּא. בְּסִפְרִי׃

חתן משה. כָּאן הָיָה יִתְרוֹ מִתְכַּבֵּד בְּמֹשֶׁה – אֲנִי חוֹתֵן הַמֶּלֶךְ, וּלְשֶׁעָבַר הָיָה מֹשֶׁה תּוֹלֶה הַגְּדֵלָה בְּחָמִיו, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיֵּשֶׁב אֶל יֶתֶר חוֹתְנוֹ״ (שמות ד׳)׃

למשה ולישראל. שָׁקוּל מֹשֶׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל (מכילתא)׃

את כל אשר עשה. לָהֶם בִּירִידַת הַמָּן וּבַבְּאֵר וּבַעֲמָלֵק׃

כי הוציא ה׳ וגו׳. זוֹ גְּדוֹלָה עַל כֻּלָּם (שם)׃

ב׳ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃

אחר שלוחיה. כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וְגוֹ׳ וַיָּצָא אַהֲרֹן לִקְרָאתוֹ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים (שמות ד׳), אָמַר לוֹ מִי הֵם הַלָּלוּ? אָמַר לוֹ זוֹ הִיא אִשְׁתִּי שֶׁנָּשָׂאתִי בְּמִדְיָן וְאֵלּוּ בָנַי, אָמַר לוֹ וְהֵיכָן אַתָּה מוֹלִיכָן? אָמַר לוֹ לְמִצְרַיִם, אָמַר לוֹ עַל הָרִאשׁוֹנִים אָנוּ מִצְטַעֲרִים וְאַתָּה בָּא לְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם אָמַר לָהּ לְכִי לְבֵית אָבִיךְ, נְטָלָה שְׁנֵי בָנֶיהָ וְהָלְכָה לָהּ (מכילתא)׃

ג׳ וְאֶת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃

ד׳ וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃

ויצלני מחרב פרעה. כְּשֶׁגִּלּוּ דָּתָן וַאֲבִירָם עַל דְּבַר הַמְּצָרִי וּבִקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה נַעֲשָׂה צַוָּארוֹ כְּעַמּוּד שֶׁל שַׁיִשׁ (שם)׃

ה׳ וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃

אל המדבר. אַף אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁבַּמִּדְבָּר הָיוּ אֶלָּא בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל יִתְרוֹ דִּבֵּר הַכָּתוּב, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם וּנְדָבוֹ לִבּוֹ לָצֵאת אֶל הַמִּדְבָּר, מְקוֹם תּוֹרָה לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה (שם)׃

ו׳ וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃

ויאמר אל משה. ע״י שָׁלִיחַ (שם)׃

אני חתנך יתרו וגו׳. אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בִּגְיָנִי, צֵא בִּגְלַל אִשְׁתְּךָ, וְאִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בִּגְלַל אִשְׁתְּךָ, צֵא בִּגְלַל שְׁנֵי בָנֶיהָ (שם)׃

ז׳ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃

ויצא משה. כָּבוֹד גָּדוֹל נִתְכַּבֵּד יִתְרוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, כֵּינָן שֶׁיָּצָא מֹשֶׁה, יָצָא אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא, וּמִי הוּא שֶׁרָאָה אֶת אֵלּוּ יוֹצְאִין וְלֹא יֵצֵא? (תנחומא)׃

וישתחו וישק לו. אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הִשְׁתַּחֲוָה לְמִי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר אִישׁ לְרֵעֵהוּ, מִי הַקָּרוּי ״אִישׁ״ – מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְהָאִישׁ מֹשֶׁה״ (במדבר י״ב)׃

ח׳ וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃

ויספר משה לחתנו. לְמֻשָּׁךְ אֶת לִבּוֹ לְקָרְבוֹ לַתּוֹרָה (מכילתא)׃

את כל התלאה. שֶׁעַל הַיָּם וְשֶׁל עֲמָלֵק׃

התלאה. לָמֶ״ד אֶל״ף מִן הַיְסוֹד שֶׁל תֵּבָה, וְהַתָּי״ו הוּא תִּקּוּן וְיסוֹד הַנּוֹפֵל מִמֶּנּוּ לִפְרָקִים; וְכֵן תְּרוּמָה, תְּנוּפָה, תְּקוּמָה, תְּנוּאָה׃

ט׳ וַיִּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃

ויחד יתרו. וַיִּשְׂמַח יִתְרוֹ, וְהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּמ״א נַעֲשָׂה בְשָׂרוֹ חִדּוּדִין חִדּוּדִין, מֵצַר עַל אִבּוּד מִצְרִים, הֵינוּ דְּאָמְרִי אִינָשֵׁי ״גִּיּוֹרָא עַד עֲשָׂרָה דָּרֵי לָא תְּבַזֵּי אֲרַמָּאָה בְּאַפֵּיהּ״:

על כל הטובה. טוֹבַת הַמָּן וְהַבְּאֵר וְהַתּוֹרָה, וְעַל כֻּלָּן **אשר הצילו מיד מצרים;** עַד עַכְשָׁו לֹא הָיָה עֶבֶד יָכוֹל לִבְרֹחַ מִמִּצְרַיִם, שֶׁהָיְתָה הָאָרֶץ מְסֻגֶּרֶת, וְאֵלּוּ יָצְאוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא (מכילתא):

י׳ וַיֹּ֣אמֶר יִתְר֔וֹ בָּר֖וּךְ יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֨ר הִצִּ֤יל אֶתְכֶם֙ מִיַּ֣ד מִצְרַ֔יִם וּמִיַּ֖ד פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֨ר הִצִּ֜יל אֶת־הָעָ֗ם מִתַּ֛חַת יַד־מִצְרָֽיִם׃

אשר הציל אתכם מיד מצרים. אֵמָּה קָשָׁה:

ומיד פרעה. מֵלֶךְ קָשֶׁה:

מתחת יד מצרים. כְּתַרְגּוּמוֹ – לְשׁוֹן רְדוּי וּמְרוּת; הַיָּד שֶׁהָיוּ מַכְבִּידִים עֲלֵיהֶם הִיא הָעֲבוֹדָה:

י״א עַתָּ֣ה יָדַ֔עְתִּי כִּי־גָד֥וֹל יְהוָ֖ה מִכָּל־הָאֱלֹהִ֑ים כִּ֗י בַּדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר זָדוּ֔ עֲלֵיהֶ֖ם׃

עתה ידעתי. מַכִּירוֹ הָיִיתִי לְשֶׁעָבַר וְעַכְשָׁו בְּיוֹתֵר:

מכל האלהים. מְלַמֵּד שֶׁהָיָה מַכִּיר בְּכָל עֲ״ז שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁלֹּא הִנִּיחַ עֲ״ז שֶׁלֹּא עָבָדָהּ (מכילתא):

כי בדבר אשר זדו עליהם. כְּתַרְגּוּמוֹ – בְּמַיִם דְּמוּ לְאַבְדָם וְהֵם נֶאֱבְדוּ בַּמַּיִם:

אשר זדו. אֲשֶׁר הִרְשִׁיעוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ לְשׁוֹן וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד, בְּקֶדֶרָה אֲשֶׁר בִּשְּׁלוּ בָהּ נִתְבַּשְּׁלוּ (סוטה י״א):

י״ב וַיִּקַּ֞ח יִתְר֣וֹ חֹתֵ֤ן מֹשֶׁה֙ עֹלָ֣ה וּזְבָחִ֔ים לֵֽאלֹהִ֑ים וַיָּבֹ֨א אַהֲרֹ֜ן וְכֹ֣ל ׀ זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֶאֱכָל־לֶ֛חֶם עִם־חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֖ה לִפְנֵ֥י הָאֱלֹהִֽים׃

עלה. כְּמַשְׁמָעָהּ, שֶׁהִיא כֻּלָּהּ כָּלִיל:

וזבחים. שְׁלָמִים:

ויבא אהרן וגו׳. וּמֹשֶׁה הֵיכָן הָלַךְ? וַהֲלֹא הוּא שֶׁיָּצָא לִקְרָאתוֹ וְגָרַם לוֹ אֶת כָּל הַכָּבוֹד? אֶלָּא שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ לִפְנֵיהֶם (מכילתא):

לפני האלהים. מִכָּאן שֶׁהַנֶּהֱנֶה מִסְּעוּדָה שֶׁתַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְסֻבִּין בָּהּ, כְּאִלּוּ נֶהֱנָה מִזִּיו הַשְּׁכִינָה (ברכות ס״ד):

י״ג וַיְהִי֙ מִמָּחֳרָ֔ת וַיֵּ֖שֶׁב מֹשֶׁ֣ה לִשְׁפֹּ֣ט אֶת־הָעָ֑ם וַיַּעֲמֹ֤ד הָעָם֙ עַל־מֹשֶׁ֔ה מִן־הַבֹּ֖קֶר עַד־הָעָֽרֶב׃

ויהי ממחרת. מוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים הָיָה, כָּךְ שָׁנִינוּ בְּסִפְרֵי וּמַהוּ מִמָּחֳרָת? לְמָחֳרַת רִדְתּוֹ מִן הָהָר; וְעַל כָּרְחָךְ אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר אֶלָּא מִמָּחֳרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה אֹ״א לוֹמַר ״וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי וְגוֹ׳״, וּמִשֶּׁנִּתְּנָה תּוֹרָה עַד יוֹ״כ לֹא יָשַׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם, שֶׁהֲרֵי בְּי״ז בְּתַמּוּז יָרַד וְשָׁבַר אֶת הַלֻּחוֹת וּלְמָחָר עָלָה בְּהַשְׁכָּמָה וְשָׁהָה שְׁמוֹנִים יוֹם וְיָרַד בְּי״כ; וְאֵין פָּרָשָׁה זוֹ כְתוּבָה כַּסֵּדֶר, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר וַיְהִי מִמָּחֳרָת עַד שָׁנָה שְׁנִיָּה – אַף לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר יִתְרוֹ קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בָּא, שִׁלּוּחוֹ אֶל אַרְצוֹ לֹא הָיָה אֶלָּא עַד שָׁנָה שְׁנִיָּה – שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר כָּאן וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ, וּמְצִינוּ בְמַסַּע הַדְּגָלִים שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה ״נִסְּעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם וְגוֹ׳״(במדבר י כט), אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ״ (שם לא), וְאִם זוֹ קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, מִשֶּׁשִּׁלְּחוֹ וְהָלַךְ הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁחָזַר? וְאִם תֹּאמַר, שָׁם לֹא נֶאֱמַר יִתְרוֹ אֶלָּא חוֹבָב, וּבְנוֹ שֶׁל יִתְרוֹ הָיָה, הוּא חוֹבָב הוּא יִתְרוֹ, שֶׁהֲרֵי כָתוּב ״מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה״ (שופטים ד׳):

וישב משה וגו׳ ויעמד העם. יוֹשֵׁב כְּמֶלֶךְ וְכֻלָּן עוֹמְדִים, וְהַקָּשָׁה הַדָּבָר לִיתְרוֹ שֶׁהָיָה מְזַלְזֵל בִּכְבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְהוֹכִיחוֹ עַל כָּךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (פסוק יד) מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל הָעָם נִצָּבִים:

מן הבקר עד ערב. אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן? אֶלָּא כָּל דַּיָּן שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּל הַיּוֹם וּכְאִלּוּ נַעֲשָׂה שֻׁתָּף לְהַקָּבָּ״ה בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ וַיְהִי עֶרֶב וְגוֹ׳ (שבת י׳):

י״ד וַיַּרְא֣ חֹתֵן֮ מֹשֶׁה֒ אֵ֚ת כָּל־אֲשֶׁר־ה֣וּא עֹשֶׂ֔ה לָעָ֖ם וַיֹּ֣אמֶר מָה־הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֣ר אַתָּ֣ה עֹשֶׂ֔ה לָעָ֖ם מַדּ֣וּעַ אַתָּ֣ה יוֹשֵׁ֔ב לְבַדֶּ֑ךָ וְכָל־הָעָ֣ם נִצָּ֔ב עָלֶ֖יךָ מִן־בֹּ֥קֶר עַד־עָֽרֶב׃

ט״ו וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה לְחֹתְנ֔וֹ כִּֽי־יָבֹ֥א אֵלַ֛י הָעָ֖ם לִדְרֹ֣שׁ אֱלֹהִֽים׃

כי יבא. כְּמוֹ כִּי בָא, לְשׁוֹן הֹוֶה:

לדרש אלהים. כְּתַרְגּוּמוֹ ״לְמִתְבַּע אֲלָפָן״ – לִשְׁאֹל תַּלְמוּד מִפִּי הַגְּבוּרָה:

ט״ז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר֙ בָּ֣א אֵלַ֔י וְשָׁפַטְתִּ֖י בֵּ֣ין אִ֑ישׁ וּבֵין֙ רֵעֵ֔הוּ וְהוֹדַעְתִּי֙ אֶת־חֻקֵּ֣י הָאֱלֹהִ֔ים וְאֶת־תּוֹרֹתָֽיו׃

כי יהיה להם דבר בא. מִי שֶׁהָיָה לוֹ הַדָּבָר – בָּא אֵלַי׃

י״ז וַיֹּ֥אמֶר חֹתֵ֖ן מֹשֶׁ֑ה אֵלָ֗יו לֹא־טוֹב֙ הַדָּבָ֣ר אֲשֶׁר־אַתָּ֔ה עֹשֶׂ֖ה׃

ויאמר חתן משה. דֶּרֶךְ כָּבוֹד קוֹרְאוֹ הַכָּתוּב חוֹתְנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ׃

י״ח נָבֹ֤ל תִּבֹּל֙ גַּם־אַתָּ֔ה גַּם־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר עִמָּ֑ךְ כִּי־כָבֵ֤ד מִמְּךָ֙ הַדָּבָ֔ר לֹא־תוּכַ֥ל עֲשֹׂ֖הוּ לְבַדֶּֽךָ׃

נבל תבל. כְּתַרְגּוּמוֹ, וּלְשׁוֹנוֹ לְשׁוֹן כְּמִישָׁה, פלייש״טרא בְּלַעַז, כְּמוֹ ״וְהֶעָלֶה נָבֵל״ (ירמיהו ח׳), ״כְּנֹבֵל עָלֶה מְגֻפֶּן״ (ישעיהו ל״ד), שֶׁהוּא כָּמוּשׁ עַל יְדֵי חַמָּה וְעַל יְדֵי קֶרַח וְכֹחוֹ תָּשׁ וְנִלְאֶה׃

גם אתה. לְרַבּוֹת אַהֲרֹן וְחוּר וְשִׁבְעִים זְקֵנִים׃

כי כבד ממך. כְּבָדוֹ רַב יוֹתֵר מִכֹּחֶךָ׃

י״ט עַתָּ֥ה שְׁמַ֖ע בְּקֹלִ֑י אִיעָצְךָ֙ וְיִהְיֶ֣ה אֱלֹהִ֔ים עִמָּ֖ךְ הֱיֵ֣ה אַתָּ֣ה לָעָ֔ם מ֖וּל הָאֱלֹהִ֑ים וְהֵבֵאתָ֥ אַתָּ֛ה אֶת־הַדְּבָרִ֖ים אֶל־הָאֱלֹהִֽים׃

איעצך ויהי אלהים עמך. בָּעֲצָה ; אָמַר לוֹ צֵא הִפָּלֵךְ בַּגְּבוּרָה (מכילתא)׃

היה אתה לעם מול האלהים. שָׁלִיחַ וּמֵלִיץ בֵּינוֹתָם לַמָּקוֹם וְשׁוֹאֵל מִשְׁפָּטִים מֵאִתּוֹ׃

את הדברים. דִּבְרֵי רִיבוֹתָם׃

כ׳ וְהִזְהַרְתָּ֣ה אֹתָ֔ם אֶת־הַחֻקִּ֖ים וְאֶת־הַתּוֹרֹ֑ת וְהוֹדַעְתָּ֤ לָהֶם֙ אֶת־הַדֶּ֔רֶךְ יֵלְכ֥וּ בָ֖הּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂ֥ה אֲשֶׁר־יַעֲשֽׂוּן׃

כ״א וְאַתָּ֣ה תֶחֱזֶ֗ה מִכָּל־הָעָם֙ אַנְשֵׁי־חַ֔יִל יִרְאֵ֖י אֱלֹהִ֑ים אַנְשֵׁ֥י אֱמֶ֛ת שֹׂנְאֵ֥י בָ֖צַע וְשַׂמְתָּ֣ עֲלֵהֶ֔ם שָׂרֵ֥י אֲלָפִ֖ים שָׂרֵ֣י מֵא֑וֹת שָׂרֵ֥י חֲמִשִּׁ֖ים וְשָׂרֵ֥י עֲשָׂרֹֽת׃

ואתה תחזה. בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁעָלֶיךָ׃

אנשי חיל. עֲשִׁירִים, שֶׁאֵין צְרִיכִין לְהַחֲנִיף וּלְהַכִּיר פָּנִים (שם)׃

אנשי אמת. אֵלּוּ בַּעֲלֵי הַבָּטָחָה, שֶׁהֵם כְּדַאי לִסְמֹךְ עַל דִּבְרֵיהֶם, שֶׁעַל יְדֵי כֵן יִהְיוּ דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִין׃

שנאי בצע. שֶׁשּׁוֹנְאִין אֶת מָמוֹנָם בַּדִּין, כְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן: כָּל דַּיָּנָא דְּמַפְקִין מָמוֹנָא מִינֵּיהּ בְּדִינָא לָאו דַּיָּנָא הוּא (בבא בתרא נ״ח)׃

שרי אלפים. הֵם הָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׂרִים לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אָלֶף׃

שרי מאות. שֵׁשׁ אֲלָפִים הָיוּ׃

שרי חמשים. י״ב אֶלֶף׃

שרי עשרת. שִׁשִּׁים אֶלֶף׃

כ״ב וְשָׁפְט֤וּ אֶת־הָעָם֙ בְּכָל־עֵ֔ת וְהָיָ֗ה כָּל־הַדָּבָר֙ הַגָּדֹ֣ל יָבִ֔יאוּ אֵלֶ֖יךָ וְכָל־הַדָּבָ֣ר הַקָּטֹ֑ן יִשְׁפְּטוּ־הֵ֣ם וְהָקֵ֤ל מֵֽעָלֶיךָ֙ וְנָשְׂא֣וּ אִתָּֽךְ׃

ושפטו. וִידוּנוּן, לְשׁוֹן צַוּוּי׃

והקל מעליך. דָּבָר זֶה לְהָקֵל מֵעָלֶיךָ׃ **והקל.** כְּמוֹ ״וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ״ (שמות ח׳), ״וְהַכּוֹת אֶת מוֹאָב״ (מלכים ב ג׳), לְשׁוֹן הֹוֶה׃

כ״ג אִם־אֶת־הַדָּבָ֥ר הַזֶּ֛ה תַּעֲשֶׂ֖ה וְצִוְּךָ֣ אֱלֹהִ֑ים וְיָכָלְתָּ֣ עָמֹ֔ד וְגַם֙ כָּל־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה עַל־מְקֹמ֖וֹ יָבֹ֥א בְשָׁלֽוֹם׃

וצוך אלהים ויכלת עמד. הִפָּלֵךְ בַּגְּבוּרָה, אִם מְצַוֶּה אוֹתְךָ לַעֲשׂוֹת כֵּן, תּוּכַל עָמֹד, וְאִם יְעַכֵּב עַל יָדְךָ לֹא תוּכַל לַעֲמֹד (מכילתא)׃

וגם כל העם הזה. אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים זְקֵנִים הַנִּלְוִים עַתָּה עִמְּךָ (שם)׃

כ״ד וַיִּשְׁמַ֥ע מֹשֶׁ֖ה לְקֹ֣ול חֹתְנ֑וֹ וַיַּ֕עַשׂ כֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר אָמָֽר׃

כ״ה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃

כ״ו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ הֵם׃

ושפטו. וְדָיְנִין יָת עַמָּא׃

יביאון. מָיְתִין׃

ישפטו הם. כְּמוֹ יִשְׁפְּטוּ, וְכֵן ״לֹא תַעֲבוֹרִי״ (רות ב׳), כְּמוֹ לֹא תַעַבְרִי, וְתַרְגּוּמוֹ דָיְנִין אִינּוּן; מִקְרָאוֹת הָעֶלְיוֹנִים הֵם לְשׁוֹן צִוּוּי, לְכָךְ מְתֻרְגָּמִין וידונון, יַיְתוּן, יְדוּנוּן, וּמִקְרָאוֹת הַלָּלוּ לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה׃

כ״ז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ {פ}

וילך לו אל ארצו. לְגַיֵּר בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ (מכילתא)׃

פרק י״ט

א׳ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃

ביום הזה. בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ; לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב אֶלָּא בַּיּוֹם הַהוּא, מַהוּ בַּיּוֹם הַזֶּה? שֶׁיִּהְיוּ דִּבְרֵי תוֹרָה חֲדָשִׁים עָלֶיךָ כְּאִלּוּ הַיּוֹם נִתְּנָם (ברכות ס״ג)׃

ב׳ וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃

ויסעו מרפידים. מַה תַּ״ל לַחֲזֹר וּלְפָרֵשׁ מֵהֵיכָן נָסְעוּ, וַהֲלֹא כְּבָר כָּתַב שֶׁבִּרְפִידִים הָיוּ חוֹנִים, בְּיָדוּעַ שֶׁמִּשָּׁם נָסְעוּ? אֶלָּא לְהַקִּישׁ נְסִיעָתָן מֵרְפִידִים לְבִיאָתָן לְמִדְבַּר סִינַי, מַה בִּיאָתָן לְמִדְבַּר סִינַי בִּתְשׁוּבָה, אַף נְסִיעָתָן מֵרְפִידִים בִּתְשׁוּבָה (מכילתא)׃

ויחן שם ישראל. כְּאִישׁ אֶחָד בְּלֵב אֶחָד, אֲבָל שְׁאָר כָּל הַחֲנִיּוֹת בְּתַרְעוֹמוֹת וּבְמַחֲלֹקֶת׃

נגד ההר. לְמִזְרָחוֹ, וְכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא נֶגֶד, פָּנִים לַמִּזְרָח (שם)׃

ג׳ וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ומשה עלה. בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי; וְכָל עֲלִיּוֹתָיו בְּהַשְׁכָּמָה הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר״ (שמות ל״ד)׃

כה תאמר. בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה וְכַסֵּדֶר הַזֶּה׃

לבית יעקב. אֵלּוּ הַנָּשִׁים, תֹּאמַר לָהֶן בְּלָשׁוֹן רַכָּה (מכילתא)׃

ותגיד לבני ישראל. עֲנָשִׁין וְדַקְדּוּקִים פָּרֵשׁ לַזְּכָרִים, דְּבָרִים הַקָּשִׁין כְּגִידִין (שבת פ״ז)׃

ד׳ אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃

אתם ראיתם. לֹא מַסֹּרֶת הִיא בְּיָדְכֶם, לֹא בְדִבָּרִים אֲנִי מְשַׂגֵּר לָכֶם, לֹא בְּעֵדִים אֲנִי מֵעִיד עֲלֵיכֶם, אֶלָּא **אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים**, עַל כַּמָּה עֲבֵרוֹת הָיוּ חַיָּבִין לִי קֹדֶם שֶׁנִּזְדַּוְּגוּ לָכֶם וְלֹא נִפְרַעְתִּי מֵהֶם אֶלָּא עַל יָדְכֶם (מכילתא)׃

ואשא אתכם. זֶה הַיּוֹם שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לְרַעְמְסֵס, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְפֻזָּרִין בְּכָל אֶרֶץ גֹּשֶׁן, וּלְשָׁעָה קַלָּה כְּשֶׁבָּאוּ לְסֻכּוֹת, נִקְבְּצוּ כֻּלָּם לְרַעְמְסֵס, וְאֵנָקְלוֹס תִּרְגֵּם וְאָשָׂא כְּמוֹ וַאֲסִיעַ אֶתְכֶם — ״וְאַסֵּלִית יָתְכוֹן״, תִּקֵּן אֶת הַדָּבָר דֶּרֶךְ כָּבוֹד לְמַעְלָה׃

על כנפי נשרים. כְּנָשֶׁר הַנּוֹשֵׂא גּוֹזָלָיו עַל כְּנָפָיו, שֶׁכָּל שְׁאָר הָעוֹפוֹת נוֹתְנִים אֶת בְּנֵיהֶם בֵּין רַגְלֵיהֶם, לְפִי שֶׁמִּתְיָרְאִין מֵעוֹף אַחֵר שֶׁפּוֹרֵחַ עַל גַּבֵּיהֶם, אֲבָל הַנָּשֶׁר הַזֶּה אֵינוֹ מִתְיָרֵא אֶלָּא מִן הָאָדָם שֶׁמָּא יִזְרֹק בּוֹ חֵץ, לְפִי שֶׁאֵין עוֹף פּוֹרֵחַ עַל גַּבָּיו, לְכָךְ נוֹתְנוֹ עַל כְּנָפָיו, אוֹמֵר מוּטָב יִכָּנֵס הַחֵץ בִּי וְלֹא בִּבְנִי, אַף אֲנִי עָשִׂיתִי כֵן: ״וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳, וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְגוֹ׳״ (שמות י״ד), וְהָיוּ מִצְרִים זוֹרְקִים חִצִּים וְאַבְנֵי בָּלִיסְטְרָאוֹת וְהֶעָנָן מְקַבְּלָם׃

ואבא אתכם אלי. כְּתַרְגּוּמוֹ׃

ה׳ וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃

ועתה. אִם עַתָּה תְּקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם, יֶעֱרַב לָכֶם מִכָּאן וָאֵילָךְ, שֶׁכָּל הַתְּחָלוֹת קָשׁוֹת (מכילתא)׃

ושמרתם את בריתי. שֶׁאֶכְרֹת עִמָּכֶם עַל שְׁמִירַת הַתּוֹרָה:

סגלה. אוֹצָר חָבִיב, כְּמוֹ "וּסְגֻלַּת מְלָכִים" (קהלת ב') – כְּלֵי יְקָר וַאֲבָנִים טוֹבוֹת שֶׁהַמְּלָכִים גּוֹנְזִים אוֹתָם, כָּךְ אַתֶּם תִּהְיוּ לִי סְגֻלָּה מִשְּׁאָר אֻמּוֹת; וְלֹא תֹּאמְרוּ אַתֶּם לְבַדְּכֶם שֶׁלִּי וְאֵין לִי אֲחֵרִים עִמָּכֶם וּמַה יֵּשׁ לִי עוֹד שֶׁתְּהֵא חִבַּתְכֶם נִכֶּרֶת:

כי לי כל הארץ וְהֵם בְּעֵינַי וּלְפָנַי לְכִלּוּם:

ו׳ וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שָׂרִים, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר "וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים" (שמואל ב ח'):

אלה הדברים. לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר (מכילתא):

ז׳ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה:

ח׳ וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה:

וישב משה את דברי העם וגו'. בְּיוֹם הַמָּחֳרָת, שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי, שֶׁהֲרֵי בְּהַשְׁכָּמָה עָלָה; וְכִי צָרִיךְ הָיָה מֹשֶׁה לְהָשִׁיב? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִמֹּשֶׁה, שֶׁלֹּא אָמַר הוֹאִיל וְיוֹדֵעַ מִי שֶׁשְּׁלָחַנִי אֵינִי צָרִיךְ לְהָשִׁיב (שבת פ"ז):

ט׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה:

בעב הענן. בְּמַעֲבֵה הֶעָנָן וְזֶהוּ עֲרָפֶל:

וגם בך. גַּם בַּנְּבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרֶיךָ (מכילתא):

ויגד משה את דברי וגו'. בְּיוֹם הַמָּחֳרָת, שֶׁהוּא רְבִיעִי לַחֹדֶשׁ:

את דברי העם וגו'. תְּשׁוּבָה עַל דָּבָר זֶה; שָׁמַעְתִּי מֵהֶם שֶׁרְצוֹנָם לִשְׁמֹעַ מִפִּךָ, אֵינוֹ דּוֹמֶה הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי שָׁלִיחַ לַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי הַמֶּלֶךְ, רְצוֹנֵנוּ לִרְאוֹת אֶת מַלְכֵּנוּ (מכילתא):

י׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם:

וקדשתם. וְזַמְּנָתָם, שֶׁיְּכִינוּ עַצְמָם הַיּוֹם וּמָחָר:

י״א וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי כִּי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי:

והיו נכנים. מֻכְבָּדִים מֵאִשָּׁה (שבת פ"ז):

ליום השלישי. שֶׁהוּא שִׁשָּׁה בַּחֹדֶשׁ, וּבַחֲמִישִׁי בָּנָה מֹשֶׁה אֶת הַמִּזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה – כָּל הָעִנְיָן הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים – וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה:

לעיני כל העם. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם סוּמָא, שֶׁנִּתְרַפְּאוּ כֻּלָּם (מכילתא):

י״ב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כֹּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת:

והגבלת. קְבַע לָהֶם תְּחוּמִין לְסִינַי, שֶׁלֹּא יִקְרְבוּ מִן הַגְּבוּל וָהָלְאָה:

לאמר. הַגְּבוּל אוֹמֵר לָהֶם הִשָּׁמְרוּ מֵעֲלוֹת מִכָּאן וּלְהָלְאָה, וְאַתָּה הַזְהִירֵם עַל כָּךְ:

ונגע בקצהו. אֲפִלּוּ בְּקָצֵהוּ:

י״ג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר:

ירה יירה. מִכָּאן לַנִּסְקָלִין שֶׁהֵם נִדְחִין לְמַטָּה מִבֵּית הַסְּקִילָה שֶׁהָיָה גָּבוֹהַּ שְׁתֵּי קוֹמוֹת (סנהדרין מ"ה):

יירה. יִשָּׁלֵךְ לְמַטָּה לָאָרֶץ, כְּמוֹ "יָרָה בַיָּם":

במשך היבל. כְּשֶׁיִּמְשֹׁךְ הַיּוֹבֵל קוֹל אָרֹךְ, הוּא סִימָן סִלּוּק שְׁכִינָה וְהַפְסָקַת הַקּוֹל, וְכֵיוָן שֶׁאֶסְתַּלֵּק, הֵם רַשָּׁאִין לַעֲלוֹת:

היבל. הוּא שׁוֹפָר שֶׁל אַיִל, שֶׁכֵּן בַּעֲרַבְיָא קוֹרִין לְדִכְרָא יוּבְלָא, וְשׁוֹפָר שֶׁל אַיִל שֶׁל יִצְחָק הָיָה (פרקי דרבי אליעזר ל״א):

י״ד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ֙ אֶת־הָעָ֔ם וַיְכַבְּס֖וּ שִׂמְלֹתָֽם׃

מן ההר אל העם. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה פּוֹנֶה לַעֲסָקָיו, אֶלָּא מִן הָהָר – אֶל הָעָם (מכילתא):

ט״ו וַיֹּ֣אמֶר אֶל־הָעָ֗ם הֱיוּ֙ נְכֹנִ֣ים לִשְׁלֹ֔שֶׁת יָמִ֑ים אַל־תִּגְּשׁ֖וּ אֶל־אִשָּֽׁה׃

היו נכנים לשלשת ימים. לְסוֹף ג׳ יָמִים, הוּא יוֹם רְבִיעִי, שֶׁהוֹסִיף מֹשֶׁה יוֹם אֶחָד מִדַּעְתּוֹ כְּדִבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי, וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר בְּשִׁשָּׁה בַּחֹדֶשׁ נִתְּנוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, לֹא הוֹסִיף מֹשֶׁה כְּלוּם, וְלִשְׁלֹשֶׁת יָמִים כְּמוֹ לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי:

אל תגשו אל אשה. כָּל ג׳ יָמִים הַלָּלוּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַנָּשִׁים טוֹבְלוֹת לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְתִהְיֶינָה טְהוֹרוֹת לְקַבֵּל תּוֹרָה, שֶׁאִם יְשַׁמְּשׁוּ תּוֹךְ ג׳ יָמִים שֶׁמָּא תִּפָּלֵט הָאִשָּׁה שִׁכְבַת זֶרַע לְאַחַר טְבִילָתָהּ וְתַחֲזוֹר וְתִטַּמֵּא, אֲבָל מִשֶּׁשָּׁהֲתָה ג׳ יָמִים, כְּבָר הַזֶּרַע מַסְרִיחַ וְאֵינוֹ רָאוּי לְהַזְרִיעַ, וְטָהוֹר מִלְטַמֵּא אֶת הַפּוֹלֶטֶת (שבת פ״ו):

ט״ז וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִשִׁ֗י בִּהְיֹ֤ת הַבֹּקֶר֙ וַיְהִ֣י קֹלֹ֔ת וּבְרָקִ֖ים וְעָנָ֣ן כָּבֵ֑ד עַל־הָהָ֣ר וְקֹ֥ל שֹׁפָ֖ר חָזָ֣ק מְאֹ֑ד וַיֶּחֱרַ֣ד כָּל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֖ר בַּמַּחֲנָֽה׃

בהית הבקר. מְלַמֵּד שֶׁהִקְדִּים עַל יָדָם, מַה שֶּׁאֵין דֶּרֶךְ בָּשָׂר וָדָם לַעֲשׂוֹת כֵּן – שֶׁיְּהֵא הָרַב מַמְתִּין לַתַּלְמִיד; וְכֵן מָצִינוּ ״קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה, וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל הַבִּקְעָה וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה׳ עֹמֵד״ (יחזקאל ג׳):

י״ז וַיּוֹצֵ֥א מֹשֶׁה֙ אֶת־הָעָ֔ם לִקְרַ֖את הָאֱלֹהִ֑ים מִן־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיִּתְיַצְּב֖וּ בְּתַחְתִּ֥ית הָהָֽר׃

לקראת האלהים. מַגִּיד שֶׁהִשְׁכִּינָה יָצְאָה לִקְרָאתָם כְּחָתָן הַיּוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ה׳ מִסִּינַי בָּא (דברים ל״ג), וְלֹא נֶאֱמַר לְסִינַי בָּא (מכילתא):

בתחתית ההר. לְפִי פְּשׁוּטוֹ בְּרַגְלֵי הָהָר; וּמִדְרָשׁוֹ שֶׁנִּתְלַשׁ הָהָר מִמְּקוֹמוֹ וְנִכְפָּה עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית (שבת פ״ח):

י״ח וְהַ֣ר סִינַ֗י עָשַׁ֤ן כֻּלּוֹ֙ מִפְּנֵ֣י אֲשֶׁר֩ יָרַ֨ד עָלָ֜יו יְהוָ֗ה בָּאֵשׁ֙ וַיַּ֣עַל עֲשָׁנ֔וֹ כְּעֶשֶׁ֖ן הַכִּבְשָׁ֑ן וַיֶּחֱרַ֥ד כָּל־הָהָ֖ר מְאֹֽד׃

עשן כלו. אֵין עָשָׁן זֶה שֵׁם דָּבָר, שֶׁהֲרֵי נָקוּד הַשִּׁי״ן פַּתָּח, אֶלָּא לְשׁוֹן פָּעַל כְּמוֹ אָמַר, שָׁמַר, שָׁמַע, לְכָךְ תַּרְגּוּמוֹ תְּנַן כֵּלֵּהּ, וְלֹא תִרְגֵּם תְּנָנָא, וְכָל עָשָׁן שֶׁבַּמִּקְרָא נְקוּדִים קָמָץ מִפְּנֵי שֶׁהֵם שֵׁם דָּבָר:

הכבשן. שֶׁל סִיד; יָכוֹל כְּכִבְשָׁן זֶה וְלֹא יוֹתֵר, תַּ״ל בּוֹעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם (דברים ד׳), וּמַה תַּ״ל כִּבְשָׁן? לְשַׁבֵּר אֶת הָאָזֶן מַה שֶּׁהִיא יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ – נוֹתֵן לַבְּרִיּוֹת סִימָן הַנִּכָּר לָהֶם; כַּיּוֹצֵא בּוֹ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג (הושע י״א), וְכִי מִי נָתַן כֹּחַ בָּאֲרִי אֶלָּא הוּא? וַהֲכָתוּב מוֹשְׁלוֹ כְּאַרְיֵה, אֶלָּא אָנוּ מְכַנִּין וּמְדַמִּין אוֹתוֹ לִבְרִיּוֹתָיו כְּדֵי לְשַׁבֵּר אֶת הָאָזֶן מַה שֶּׁיְּכוֹלָה לִשְׁמֹעַ; כַּיּוֹצֵא בּוֹ וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים (יחזקאל מ״ג), וְכִי מִי נָתַן קוֹל לַמַּיִם אֶלָּא הוּא? וְאַתָּה מְכַנֶּה אוֹתוֹ, לְדַמּוֹתוֹ לִבְרִיּוֹתָיו – כְּדֵי לְשַׁבֵּר אֶת הָאָזֶן (מכילתא):

י״ט וַיְהִ֗י קוֹל֙ הַשֹּׁפָ֣ר הוֹלֵ֔ךְ וְחָזֵ֖ק מְאֹ֑ד מֹשֶׁ֤ה יְדַבֵּר֙ וְהָאֱלֹהִ֣ים יַעֲנֶ֔נּוּ בְּקֽוֹל׃

הולך וחזק מאד. מִנְהַג הֶדְיוֹט כָּל זְמַן שֶׁהוּא מַאֲרִיךְ לִתְקַע קוֹלוֹ מַחֲלִישׁ וְכוֹהֶה, אֲבָל כָּאן הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד, וְלָמָּה כָּךְ מִתְחִלָּה? לְשַׁבֵּר אָזְנֵיהֶם מַה שֶּׁיְּכוֹלִין לִשְׁמֹעַ:

משה ידבר. כְּשֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר וּמַשְׁמִיעַ הַדִּבְּרוֹת לְיִשְׂרָאֵל – שֶׁהֲרֵי לֹא שָׁמְעוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ – וְהַקָּבָ״ה מְסַיְּעוֹ לָתֵת בּוֹ כֹּחַ לְהָיוֹת קוֹלוֹ מַגְבִּיר וְנִשְׁמָע (שם):

יענו בקול. יַעֲנֻנּוּ עַל דְּבַר הַקּוֹל, כְּמוֹ אֲשֶׁר יַעֲנֶה בָאֵשׁ (מלכים א י״ח) – עַל דְּבַר הָאֵשׁ, לְהוֹרִידוֹ:

כ׳ וַיֵּ֤רֶד יְהוָה֙ עַל־הַ֣ר סִינַ֔י אֶל־רֹ֖אשׁ הָהָ֑ר וַיִּקְרָ֤א יְהוָה֙ לְמֹשֶׁ֣ה אֶל־רֹ֣אשׁ הָהָ֔ר וַיַּ֖עַל מֹשֶֽׁה׃

וירד ה׳ על הר סיני. יָכוֹל יָרַד עָלָיו מַמָּשׁ, תַּ״ל כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם (שמות כ׳), מְלַמֵּד שֶׁהִרְכִּין שָׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים וְהִצִּיץ עַל גַּבֵּי הָהָר כְּמַצָּע עַל הַמִּטָּה וְיָרַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד עֲלֵיהֶם (מכילתא):

כ״א וַיֹּ֥אמֶר יְהוָה֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ רֵ֣ד הָעֵ֔ד בָּעָ֖ם פֶּן־יֶהֶרְסוּ֙ אֶל־יְהוָ֔ה לִרְאוֹת֙ וְנָפַ֣ל מִמֶּ֔נּוּ רָֽב׃

העד בעם. הַתְרֵה בָהֶם שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת בָּהָר:

פן יהרסו וגו׳. שֶׁלֹּא יֶהֶרְסוּ אֶת מַצָּבָם, עַל יְדֵי שֶׁתַּאֲוָתָם אֶל ה׳, לִרְאוֹת, וְיִקְרְבוּ לְצַד הָהָר:

ונפל ממנו רב. כָּל מַה שֶׁיִּפֹּל מֵהֶם, וַאֲפִלּוּ הוּא יְחִידִי, חָשׁוּב לְפָנַי רָב (שם):

פן יהרסו. כָּל הֲרִיסָה מַפְרֶדֶת אֲסִיפַת הַבִּנְיָן, אַף הַנִּפְרָדִין מִמַּצַּב אֲנָשִׁים הוֹרְסִים אֶת הַמַּצָּב:

כ״ב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרָץ בָּהֶם יְהוָה׃

וגם הכהנים. אַף הַבְּכוֹרוֹת שֶׁהָעֲבוֹדָה בָּהֶם (זבחים קט״ו):

הנגשים אל ה׳. לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת, אַף הֵם לֹא יִסְמְכוּ עַל חֲשִׁיבוּתָם לַעֲלוֹת:

יתקדשו. יִהְיוּ מְזֻמָּנִים לְהִתְיַצֵּב עַל עָמְדָן:

פן יפרץ. לְשׁוֹן פִּרְצָה; יַהֲרֹג בָּהֶם וְיַעֲשֶׂה בָהֶם פִּרְצָה:

כ״ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעִדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃

לא יוכל העם. אֵינִי צָרִיךְ לְהָעִיד בָּהֶם, שֶׁהֲרֵי מֵתִרִים וְעוֹמְדִין הֵם הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְלֹא יוּכְלוּ לַעֲלוֹת שֶׁאֵין לָהֶם רְשׁוּת:

כ״ד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֱרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃

לך רד. וְהָעֵד בָּהֶם שֵׁנִית, שֶׁמְּזַרְזִין אֶת הָאָדָם קֹדֶם מַעֲשֶׂה וְחוֹזְרִין וּמְזָרְזִין אוֹתוֹ בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה (מכילתא):

ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יָכוֹל אַף הֵם עִמְּךָ, תַּ״ל וְעָלִיתָ אַתָּה, אֱמֹר מֵעַתָּה, אַתָּה מְחֻצָּה לְעַצְמְךָ, וְאַהֲרֹן מְחֻצָּה לְעַצְמוֹ, וְהַכֹּהֲנִים מְחֻצָּה לְעַצְמָם – מֹשֶׁה נִגַּשׁ יוֹתֵר מֵאַהֲרֹן, וְאַהֲרֹן יוֹתֵר מִן הַכֹּהֲנִים, וְהָעָם כָּל עִקָּר אַל יֶהֱרְסוּ אֶת מַצָּבָם לַעֲלוֹת אֶל ה׳ (שם):

פן יפרץ בם. אַע״פִּ שֶׁהוּא נָקוּד חֲטַף קָמָץ אֵינוֹ זָז מִגְּזֵרָתוֹ, כְּךְ דֶּרֶךְ כָּל תֵּבָה שֶׁנְּקֻדָּתָהּ מְלֵאפוּם, כְּשֶׁהִיא סְמוּכָה בָּאָה בְּמַקֵּף, מִשְׁתַּנָּה הַנִּקּוּד לַחֲטַף קָמָץ:

כ״ה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ {ס}

ויאמר אלהם. הַתְרָאָה זוֹ:

פרק כ׳

א׳ וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ {ס}

וידבר אלהים. אֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דַּיָּן; לְפִי שֶׁיֵּשׁ פָּרָשִׁיּוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁאִם עָשָׂאן אָדָם מְקֻבָּל שָׂכָר, וְאִם לָאו אֵינוֹ מְקֻבָּל עֲלֵיהֶם פֻּרְעָנוּת, יָכוֹל אַף עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת כֵּן, תַּ״ל וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים – דַּיָּן לִפְרָע (מכילתא):

את כל הדברים האלה. מְלַמֵּד שֶׁאָמַר הַקָּבָ״ה עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד, מַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר לְאָדָם לוֹמַר כֵּן, אִם כֵּן מַה תַּ״ל עוֹד אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ? שֶׁחָזַר וּפֵרֵשׁ עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ (שם):

לאמר. מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ עוֹנִין עַל הֵן הֵן וְעַל לָאו לָאו (שם):

ב׳ אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כְּדַאי הִיא הַהוֹצָאָה שֶׁתִּהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לִי; דְּ״אַ, לְפִי שֶׁנִּגְלָה בָּיִם כְּגִבּוֹר מִלְחָמָה וְנִגְלָה כָּאן כְּזָקֵן מָלֵא רַחֲמִים, – שֶׁנֶּאֱמַר וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר (שמות כ״ד), זוֹ הָיְתָה לָפָנָיו בִּשְׁעַת הַשִּׁעְבּוּד, וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם, מִשֶּׁנִּגְאֲלוּ – הוֹאִיל וַאֲנִי מִשְׁתַּנֶּה בְּמַרְאוֹת, אַל תֹּאמְרוּ שְׁתֵּי רָשׁוּיוֹת הֵן, אָנֹכִי הוּא אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מִמִּצְרַיִם וְעַל הַיָּם. דְּ״אַ לְפִי שֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִין קוֹלוֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר אֶת הַקּוֹלֹת – קוֹלוֹת בָּאִין מֵאַרְבַּע רוּחוֹת וּמִן הַשָּׁמַיִם וּמִן הָאָרֶץ – אַל תֹּאמְרוּ רָשׁוּיוֹת הַרְבֵּה הֵן; וְלָמָּה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד אֱלֹהֶיךָ? לְתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְמֹשֶׁה לְלַמֵּד סָנֵגוֹרְיָא בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וְזֶה שֶׁאָמַר לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ – לֹא לָהֶם צִוִּיתָ לֹא יִהְיֶה לָכֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֶלָּא לִי לְבַדִּי (שמות רבה):

מבית עבדים. מִבֵּית פַּרְעֹה שֶׁהָיִיתֶם עֲבָדִים לוֹ, אוֹ אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא מִבֵּית עֲבָדִים שֶׁהָיוּ עֲבָדִים לַעֲבָדִים? תַּ״ל וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם (דברים ז׳), אֱמֹר מֵעַתָּה עֲבָדִים לַמֶּלֶךְ הָיוּ וְלֹא עֲבָדִים לַעֲבָדִים (מכילתא):

ג׳ לֹא־יִהְיֶה־לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃

לא יהיה לך. לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּ׳ לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ, אֵין לִי אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה, הֶעֱשׂוּי כְּבָר מִנַּיִן שֶׁלֹּא יִקָּיֵם? תַּ״ל לֹא יִהְיֶה לְךָ (שם):

אלהים אחרים. שֶׁאֵינָן אֱלוֹהוּת אֶלָּא אֲחֵרִים עֲשָׂאוּם אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם, וְלֹא יִתְּכֵן לְפָרֵשׁ אֱלֹהִים אֲחֵרִים זוּלָתִי, שֶׁגַּנַּאי כְּלַפֵּי מַעְלָה לְקָרֹאותָם אֱלוֹהוּת אֶצְלוֹ. דָּ״אַ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁהֵם אֲחֵרִים לְעוֹבְדֵיהֶם – צוֹעֲקִים אֲלֵיהֶם וְאֵינָן עוֹנִין אוֹתָם, וְדוֹמֶה כְּאִלּוּ הוּא אַחֵר שֶׁאֵינוֹ מַכִּירוֹ מֵעוֹלָם:

על פני. כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי קַיָּם, שֶׁלֹּא תֹאמַר לֹא נִצְטַוּוּ עַל עֲ״ז אֶלָּא אוֹתוֹ הַדּוֹר (מכילתא):

ד׳ לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל֙ | וְכָל־תְּמוּנָ֔ה אֲשֶׁ֥ר בַּשָּׁמַ֖יִם֙ | מִמַּ֑עַל וַאֲשֶׁ֤ר בָּאָ֙רֶץ֙ מִתָּ֔חַת וַאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם | מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ׃

פסל. עַל שֵׁם שֶׁנִּפְסָל:

וכל תמונה. תְּמוּנַת דָּבָר **אשר בשמים**:

ה׳ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּקֵ֥ד עֲוֹ֖ן אָבֹ֣ת עַל־בָּנִ֑ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי׃

אל קנא. מְקַנֵּא לְפָרַע וְאֵינוֹ עוֹבֵר עַל מִדָּתוֹ לְמְחֹל עַל עֲבוֹדַת אֱלִילִים; כָּל לְשׁוֹן קַנָּא אנפרי״מנט בְּלַעַז – נוֹתֵן לֵב לְפָרַע:

לשנאי. כְּתַרְגּוּמוֹ, כְּשֶׁאוֹחֲזִין מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם.

ו׳ וְעֹשֶׂ֥ה חֶ֖סֶד לַאֲלָפִ֑ים לְאֹהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֹתָֽי׃ {ס}

ז׳ לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֥ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא׃ {פ}

לשוא. חִנָּם, לַהֶבֶל, וְאֵיזֶהוּ שְׁבוּעַת שָׁוְא? נִשְׁבַּע לְשַׁנּוֹת אֶת הַיָּדוּעַ – עַל עַמּוּד שֶׁל אֶבֶן שֶׁהוּא שֶׁל זָהָב (שבועות כ״ט):

ח׳ זָכ֖וֹר אֶת־י֣וֹם הַשַּׁבָּ֑ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃

זכור. זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ, וְכֵן מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת (שמות ל״א), וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים (במדבר כ״ח); וְכֵן לֹא תְלַבֵּשׁ שַׁעַטְנֵז, גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ (דברים כ״ב); וְכֵן עֶרְוַת אֵשֶׁת אָחִיךָ (ויקרא י״ח), יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ (דברים כ״ה); הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי (תהילים ס״ב): **זכור.** לְשׁוֹן פָּעוּל הוּא, כְּמוֹ אָכוֹל וְשָׁתוֹ (ישעיהו כ״ב), הָלוֹךְ וּבָכֹה (שמואל ב ג׳), וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: תְּנוּ לֵב לִזְכֹּר תָּמִיד אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, שֶׁאִם נִזְדַּמֵּן לְךָ חֵפֶץ יָפֶה תְּהֵא מַזְמִינוֹ לְשַׁבָּת (מכילתא):

ט׳ שֵׁ֥שֶׁת יָמִ֖ים תַּעֲבֹ֣ד וְעָשִׂ֔יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃

ועשית כל מלאכתך. כְּשֶׁתְּבֹא שַׁבָּת יְהֵא בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ כָּל מְלַאכְתְּךָ עֲשׂוּיָה, שֶׁלֹּא תְהַרְהֵר אַחַר מְלָאכָה (שם):

י׳ וְי֣וֹם֩ הַשְּׁבִיעִ֨י שַׁבָּ֜ת | לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֤ה כָל־מְלָאכָה֙ אַתָּ֣ה | וּבִנְךָ֣־וּבִתֶּ֔ךָ עַבְדְּךָ֥ וַאֲמָתְךָ֖ וּבְהֶמְתֶּ֑ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃

אתה ובנך ובתך. אִלּוּ קְטַנִּים; אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא גְּדוֹלִים? אָמַרְתָּ, הֲרֵי כְּבָר מַזְהָרִים הֵם, אֶלָּא לֹא בָא אֶלָּא לְהַזְהִיר גְּדוֹלִים עַל שְׁבִיתַת הַקְּטַנִּים; וְזֶהוּ שֶׁשָּׁנִינוּ (שבת קכ״א), קָטָן שֶׁבָּא לְכַבּוֹת אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ מִפְּנֵי שֶׁשְּׁבִיתָתוֹ עָלֶיךָ:

י״א כִּ֣י שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ עָשָׂ֣ה יְהוָ֔ה אֶת־הַשָּׁמַ֖יִם וְאֶת־הָאָ֑רֶץ אֶת־הַיָּ֙ם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּנַ֖ח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֞ן בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃ {ס}

וינח ביום השביעי. כִּבְיָכוֹל הִכְתִּיב בְּעַצְמוֹ מְנוּחָה, לְלַמֵּד הֵימֶנּוּ קַל וָחֹמֶר לָאָדָם שֶׁמְּלַאכְתּוֹ בְּעָמָל וִיגִיעָה שֶׁיִּהְיֶה נָח בְּשַׁבָּת (מכילתא):

ברך, ויקדשהו. בֵּרְכוֹ בַּמָּן – לְכָפְלוֹ בַּשִּׁשִּׁי לֶחֶם מִשְׁנֶה, וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן – שֶׁלֹּא הָיָה יוֹרֵד בּוֹ (מכילתא):

י״ב כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ {ס}

למען יארכון ימיך. אִם תְּכַבֵּד יַאֲרִיכוּן וְאִם לָאו יְקַצְּרוּן, שֶׁדִּבְרֵי תוֹרָה נוֹטָרִיקוֹן הֵם נִדְרָשִׁים – מִכְּלַל הֵן לָאו וּמִכְּלַל לָאו הֵן (מכילתא):

י״ג לֹ֥א תִרְצָ֖ח׃ {ס} לֹ֥א תִנְאָ֑ף׃ {ס} לֹ֥א תִגְנֹ֖ב׃ {ס} לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ {ס}

לא תנאף. אֵין נִאוּף אֶלָּא בְּאֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר מוֹת יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת (ויקרא כ׳), וְאוֹמֵר הָאִשָּׁה הַמְנָאֶפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים (יחזקאל ט״ז):

לא תגנב. בְּגוֹנֵב נְפָשׁוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, לֹא תִגְנְבוּ (ויקרא י״ט), בְּגוֹנֵב מָמוֹן; אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא זֶה בְּגוֹנֵב מָמוֹן וּלְהַלָּן בְּגוֹנֵב נְפָשׁוֹת? אָמַרְתָּ דָּבָר לָמֵד מֵעִנְיָנוֹ – מַה לֹּא תִרְצָח, לֹא תִנְאָף, מְדַבֵּר בְּדָבָר שֶׁחַיָּבִין עָלָיו מִיתַת בֵּית דִּין, אַף לֹא תִגְנֹב דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו מִיתַת בֵּית דִּין (סנהדרין פ״ו):

י״ד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ {ס} לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: {פ}

ט״ו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת׀ קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם֙ וַיָּנֻ֔עוּ וַיַּעַמְדוּ֙ מֵרָחֹֽק:

וכל העם ראים. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אֶחָד סוּמָא, וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אִלֵּם? תַּ״ל וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם, וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם חֵרֵשׁ? תַּ״ל נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (מכילתא):

ראים את הקולת. רוֹאִין אֶת הַנִּשְׁמָע, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִרְאוֹת בְּמָקוֹם אַחֵר:

את הקולת. הַיּוֹצְאִין מִפִּי הַגְּבוּרָה:

וינעו. אֵין נוּעַ אֶלָּא זִיעַ:

ויעמדו מרחק. הָיוּ נִרְתָּעִין לַאֲחוֹרֵיהֶם שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, כְּאֹרֶךְ מַחֲנֵיהֶם, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בָּאִין וּמְסַיְּעִין אוֹתָן לְהַחֲזִירָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס״ח) מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן (שבת פ״ח):

ט״ז וַיֹּאמְרוּ֙ אֶל־מֹשֶׁה֙ דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּ֔נוּ וְנִשְׁמָעָ֑ה וְאַל־יְדַבֵּ֥ר עִמָּ֛נוּ אֱלֹהִ֖ים פֶּן־נָמֽוּת:

י״ז וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־הָעָ֔ם אַל־תִּירָ֑אוּ כִּ֣י לְבַעֲב֤וּר נַסּוֹת֙ אֶתְכֶ֔ם בָּ֖א הָאֱלֹהִ֑ים וּבַעֲב֗וּר תִּהְיֶ֤ה יִרְאָתוֹ֙ עַל־פְּנֵיכֶ֔ם לְבִלְתִּ֖י תֶּחֱטָֽאוּ:

לבעבור נסות אתכם. לְגַדֵּל אֶתְכֶם בָּעוֹלָם, שֶׁיֵּצֵא לָכֶם שֵׁם בָּאֻמּוֹת שֶׁהוּא בִּכְבוֹדוֹ נִגְלָה עֲלֵיכֶם:

נסות. לְשׁוֹן הֲרָמָה וּגְדֻלָּה, כְּמוֹ הָרִימוּ נֵס (ישעיהו ס״ב), אָרִים נִסִּי (שם מ״ט), כַּנֵּס עַל הַגִּבְעָה (שם ל׳) – שֶׁהוּא זָקוּף:

ובעבור תהיה יראתו. עַל יְדֵי שֶׁרְאִיתֶם אוֹתוֹ יָרֵאוּי וּמְאֻיָּם, תֵּדְעוּ כִּי אֵין זוּלָתוֹ וְתִירְאוּ מִפָּנָיו:

י״ח וַיַּעֲמֹ֥ד הָעָ֖ם מֵרָחֹ֑ק וּמֹשֶׁה֙ נִגַּ֣שׁ אֶל־הָעֲרָפֶ֔ל אֲשֶׁר־שָׁ֖ם הָאֱלֹהִֽים: {ס}

נגש אל הערפל. לְפָנִים מִשָּׁלֹשׁ מְחִצּוֹת: חֹשֶׁךְ, עָנָן, וַעֲרָפֶל; שֶׁנֶּאֱמַר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל (דברים ד׳); עֲרָפֶל הוּא עַב הֶעָנָן שֶׁאָמַר לוֹ הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן (שמות י״ט):

י״ט וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כֹּ֥ה תֹאמַ֖ר אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם כִּ֥י מִן־הַשָּׁמַ֖יִם דִּבַּ֥רְתִּי עִמָּכֶֽם:

כה תאמר. בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה:

אתם ראיתם. יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מַה שֶּׁאָדָם רוֹאֶה לְמַה שֶּׁאֲחֵרִים מְשִׂיחִין לוֹ, שֶׁמַּה שֶּׁאֲחֵרִים מְשִׂיחִין לוֹ פְּעָמִים שֶׁלִּבּוֹ חָלוּק מִלְּהַאֲמִין (מכילתא):

כי מן השמים דברתי. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי (שמות י״ט), בָּא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְהִכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם – מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קוֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאָךְ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה (דברים ד׳), כְּבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם וְאִשּׁוֹ וּגְבוּרָתוֹ עַל הָאָרֶץ; דְּ״א: הִרְכִּין שָׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהִצִּיעָן עַל הָהָר, וְכֵן הוּא אוֹמֵר נֵיט שָׁמַיִם וַיֵּרֶד (תהילים י״ח):

כ׳ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּן אִתִּ֑י אֱלֹהֵ֣י כֶ֔סֶף וֵאלֹהֵ֥י זָהָ֖ב לֹ֥א תַעֲשׂ֥וּ לָכֶֽם:

לא תעשון אתי. לֹא תַעֲשׂוּן דְּמוּת שַׁמָּשַׁי הַמְשַׁמְּשִׁים לְפָנַי בַּמָּרוֹם (מכילתא):

אלהי כסף. בָּא לְהַזְהִיר עַל הַכְּרוּבִים שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה לַעֲמֹד אִתִּי, שֶׁלֹּא יִהְיוּ שֶׁל כֶּסֶף, שֶׁאִם שִׁנִּיתֶם לַעֲשׂוֹתָם שֶׁל כֶּסֶף חֲרֵי הֵן לְפָנַי כֵּאלוֹהוּת:

ואלהי זהב. בָּא לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יוֹסִיף עַל שְׁנַיִם, שֶׁאִם עָשִׂיתָ אַרְבָּעָה חֲרֵי הֵן לְפָנַי כֵּאלֹהֵי זָהָב (מכילתא):

לא תעשו לכם. לֹא תֹאמַר חֲרֵינִי עוֹשֶׂה כְּרוּבִים בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת כְּדֶרֶךְ שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה בְּבֵית עוֹלָמִים, לְכָךְ נֶאֱמַר לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם (שם):

כ״א מִזְבַּ֥ח אֲדָמָה֙ תַּעֲשֶׂה־לִ֔י וְזָבַחְתָּ֥ עָלָ֛יו אֶת־עֹלֹתֶ֖יךָ וְאֶת־שְׁלָמֶ֑יךָ אֶת־צֹאנְךָ֣ וְאֶת־בְּקָרֶ֗ךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר אַזְכִּ֣יר אֶת־שְׁמִ֔י אָב֥וֹא אֵלֶ֖יךָ וּבֵרַכְתִּֽיךָ:

מזבח אדמה. מְחֻבָּר בַּאֲדָמָה, שֶׁלֹּא יִבְנֶנּוּ עַל גַּבֵּי עַמּוּדִים אוֹ עַל גַּבֵּי בָּסִיס; דְּ״א שֶׁהָיָה מְמַלֵּא אֶת חֲלַל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲדָמָה בְּשִׁעַת חֲנִיָּתָן (שם):

תעשה לי. שֶׁתְּהֵא תְּחִלַּת עֲשִׂיָּתוֹ לִשְׁמִי:

וזבחת עליו. אֶצְלוֹ, כְּמוֹ וְעָלָיו מַטֶּה מְנַשֶּׁה (במדבר ב׳), אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא עָלָיו מַמָּשׁ? תַּ״ל הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל מִזְבַּח ה׳ אֱלֹהֶיךָ (דברים י״ב), וְאֵין שְׁחִיטָה בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ:

את עלתיך ואת שלמיך. אֲשֶׁר מִצֹּאנְךָ וּמִבְּקָרֶךָ: (**את צאנך ואת בקרך.** פֵּרוּשׁ לְאֶת עוֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ:)

בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אֲשֶׁר אֶתֵּן לְךָ רְשׁוּת לְהַזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ שֶׁלִּי, שָׁם **אבוא אליך וברכתיך** – אַשְׁרֶה שְׁכִינָתִי עָלֶיךָ; מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁלֹּא נִתַּן רְשׁוּת לְהַזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁהַשְּׁכִינָה בָּאָה שָׁם, וְזֶהוּ בֵּית הַבְּחִירָה, שָׁם נָתַן רְשׁוּת לַכֹּהֲנִים לְהַזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ בִּנְשִׂיאַת כַּפַּיִם לְבָרֵךְ אֶת הָעָם (סוטה ל״ח):

כ״ב **וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ:**

ואם מזבח אבנים. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר כָּל אִם וְאִם שֶׁבַּתּוֹרָה רְשׁוּת חוּץ מִג׳, וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִי, הֲרֵי אִם זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן כַּאֲשֶׁר – וְכַאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לִי מִזְבַּח אֲבָנִים **לא תבנה אתהן גזית**, שֶׁהֲרֵי חוֹבָה עָלֶיךָ לִבְנוֹת מִזְבַּח אֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה (דברים כ״ז) – וְכֵן אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה (שמות כ״ב), חוֹבָה הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ (דברים ט״ו) – וְאַף זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן כַּאֲשֶׁר – וְכֵן וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים (ויקרא ב׳), זוֹ מִנְחַת הָעֹמֶר שֶׁהִיא חוֹבָה, וְעַל כָּרְחֵךְ אֵין אִם הַלָּלוּ תְּלוּיִין אֶלָּא זָדַאי, וּבִלְשׁוֹן כַּאֲשֶׁר הֵם מְשַׁמְּשִׁים:

גזית. לְשׁוֹן גְּזִיזָה, שֶׁפּוֹסְלָן וּמְכַתְּתָן בְּבַרְזֶל:

כי חרבך הנפת עליה. הֲרֵי כִּי זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן פֶּן, שֶׁהוּא דִּילְמָא – פֶּן תָּנִיף חַרְבְּךָ עָלֶיהָ:

ותחללה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ בַּרְזֶל חִלַּלְתָּ, שֶׁהַמִּזְבֵּחַ נִבְרָא לְהַאֲרִיךְ יָמָיו שֶׁל אָדָם וְהַבַּרְזֶל נִבְרָא לְקַצֵּר יָמָיו שֶׁל אָדָם, אֵין זֶה בַּדִּין שֶׁיּוּנַף הַמְקַצֵּר עַל הַמַּאֲרִיךְ (מכילתא). וְעוֹד שֶׁהַמִּזְבֵּחַ מֵטִיל שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, לְפִיכָךְ לֹא יָבֹא עָלָיו כּוֹרֵת וּמְחַבֵּל; וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמָה אֲבָנִים שֶׁאֵינָן רוֹאוֹת וְלֹא שׁוֹמְעוֹת וְלֹא מְדַבְּרוֹת, עַל יְדֵי שֶׁמְּטִילוֹת שָׁלוֹם אָמְרָה תּוֹרָה וְלֹא תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל, הַמֵּטִיל שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין מִשְׁפָּחָה לְמִשְׁפָּחָה, בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁלֹּא תְבוֹאֲהוּ פֻּרְעָנוּת (שם):

כ״ג **וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: {פ}**

ולא תעלה במעלת. כְּשֶׁאַתָּה בוֹנֶה כֶּבֶשׁ לַמִּזְבֵּחַ לֹא תַעֲשֵׂהוּ מַעֲלוֹת מַעֲלוֹת, אשקלו״נש בְּלַעַז, אֶלָּא חָלָק יְהֵא וּמְשֻׁפָּע:

אשר לא תגלה ערותך. שֶׁעַל יְדֵי הַמַּעֲלוֹת אַתָּה צָרִיךְ לְהַרְחִיב פְּסִיעוֹתֶיךָ; וְאַע״פְּ שֶׁאֵינוֹ גִּלּוּי עֶרְוָה מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב וַעֲשֹׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד, מִכָּל מָקוֹם הַרְחֶבֶת הַפְּסִיעוֹת קָרוֹב לְגִלּוּי עֶרְוָה הוּא, וְאַתָּה נוֹהֵג בָּהֶם מִנְהַג בְּזָיוֹן; וַהֲרֵי דְּבָרִים ק״ו, וּמָה אֲבָנִים הַלָּלוּ שֶׁאֵין בָּהֶם דַּעַת לְהַקְפִּיד עַל בְּזָיוֹנָן, אָמְרָה תּוֹרָה הוֹאִיל וְיֵשׁ בָּהֶם צֹרֶךְ לֹא תִנְהַג בָּהֶם מִנְהַג בְּזָיוֹן, חֲבֵרְךָ שֶׁהוּא בִּרְמוּת יוֹצְרְךָ, וּמַקְפִּיד עַל בְּזָיוֹנוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה: